

Tiihonen, Seppo (1994): *Herruus 1: Eurooppalainen malli; Herruus 2: Ruotsi ja Venäjä*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 10 ja 11. Helsinki, Painatuskeskus.

Tiihosen teos on mittava hanke. Hänen alkuperäisenä suunnitelmanaan oli tutkia Suomalaisen hallinnon esikuvia Ruotsia ja Venäjää lähinnä oikeushistoriallisesti. Perinteinen lähtökohta osoittautui kuitenkin Tiihosen mukaan riittämättömäksi. Ruotsin ja Venäjän vaikutusten ymmärtämiseksi hallitseminen oli nähtävä laajemmasta perspektiivistä. Hänen mielestään oli ensinnä käsiteltävä hallitsemista teoreettisesti ja toisaalta jäljitettävä hallitsemisen yleiset eurooppalaiset kehityslinjat.

Teos on kokoava historiallinen esitys, jota määrittää taustalta ajankohtainen ongelma: Mitä merkitsee Suomelle uuden hallintajärjestelmän syntyminen Euroopan yhdentyessä? Mitä Suomen kytkemisestä eurooppalaisiin instituutioihin seuraisi ihmisten hallitsemisen kannalta; miten Suomalaisten elämää hallittaisiin Euroopan unionissa? Samalla kyseenalaistuu valtion rooli: Miten valtio on saavuttanut nykyisen asemansa ihmisten hallitsemisessa ja mitä sen osittainen liukeneminen Euroopan yhdentyessä merkitsi?

Teos perustuu pitkälti Max Weberin herruuden sosiologialle. Tiihonen konstruoi Weberin pohjalta ajallisen kehitysmallin ja jäntevöittää historiallisen analyysin sen avulla. Weberin synteesi herruuden eri mahdollisuuksista keskittää huomion yhtäältä hallinnan tehokkuuteen ja vallan legitimitettiin sekä toisaalta eri herruuden muotojen vaikutuksiin yksityisten ihmisten konkreettiseen elämään. Tiihonen kuvaa herruuden muotojen ja sen instituutioiden kehityksen päävaiheet.

Herruuden kertomus kulkee yhtäältä herruusjärjestyksen alueellisen ja sisällöllisen ulottuvuuden muutoksina, toisaalta rationalisointiprosessina. Pienet yksiköt sulautuvat vähitellen suuremmiksi, aluksi suvut ruhtinaskunniksi ja lopulta valtiot Euroopan unioniksi; samalla herruusjärjestykset laajenevat kattamaan elämänalueita, joista aiemmin on vaiettu. Tämä laajeneminen ja syveneminen edellyttää hallitsemisen luonteen laadullista muutosta; laskennallisuus ja formaalisuus tunkeutuvat sinne, missä aiemmin järjestyksen määräsivät henkilökohtaiset suhteet ja poliittinen kamppailu. Nämä eurooppalaiset muutoksen peruslinjat toteutuvat myös Ruotsissa ja Venäjällä. Suomen omalaatuisuus heijastelee näiden maiden keskinäisiä eroja ja niiden suhdetta Eurooppaan.

Euroopan herruuden kehitystä ovat leimanneet Tiihosen mukaan ikivanhan isäntävaltaisen perinteen variaatiot, jotka päättyivät lopulta rationaalis-legaaliseen byrokraattiseen herruuteen 1800-luvun lopulla. Patriarkaalissa alkutilassa, jonka juuret olivat antiikin latifundiaaloudessa, vallitsi ehdoton henkilökohtainen komento ja suojelusuhde. Valta perustui uskollisuuteen, kunnioitukseen ja pelkoon. Vähitellen hallitut alueet laajenivat joidenkin sukujen noustessa muiden edelle. Hallitsevan suvun johtajasta tuli kuningas, joka pyrki keskittämään

ja monopolisoimaan valtaa itselleen. Kirkko takasi järjestyksen ideologisesti. Jakaessaan osan alueestaan palkkioksi hänelle suoritetuista palveluksista, kuningas pani alulle feodalismia. Läänitysten lisääntyessä kuninkaalla ei ollut enää ehdotonta herruutta vaan uskollisuussopimuksella häneen sidottu feodaaliaatelisto valvoi ja rajoitti hänen valtaansa. Patrimonialististen suhteiden lisäksi keskiajan herruusjärjestelmä sisälsi myös esimerkiksi säätypohjaista yhteisötyyppistä itsehallintoa.

Feodalismille tyypillinen vallan hajaannus oli kuitenkin väliaikaista. Keskiäika loppui herruuden keskittymiseen, systematisointiin ja alkavaan byrokraatisoitumiseen. Rahatalouden kehitys ja maahan sitoutumattoman pääoman kasvava merkitys edistivät vallan keskittämistä. Verotuksen monopolin hankkinut kuningas saattoi ohittaa feodaaliaatelin ja pystyi käymään aikaisempaa itsenäisemmin sotaa ja rakentamaan uutta palkattua hallintokoneistoa. Kuninkuuden suora jumalallinen oikeutus teki kaikista kuninkaan palvelijoita, jolloin myös feodaalinen sopimussuhde muuttui alamaisuussuhteeksi.

Patrimonialistinen absolutismi merkitsi vallan keskittymistä kuninkaan hoviin ja byrokralle, hallitun alueen laajenemista, herruuden ulottumista yhä useammille elämänalueille sekä kontrollin ja kurin tiukkeneemista. Kuninkaiden käynnistämä uuden herruusjärjestyksen rakennustyö synnytti valtiorakenteen ja instituutioiden, jotka jäivät jäljelle vaikka kuningas menetti vähitellen valtansa parlamenteissa toimiville puolueille. Suvereeni loi herruutensa takeeksi keskitetyn rationaalisen byrokraatian, joka värvättiin enenevässä määrin aatelin ulkopuolelta. Niinpä jo yksinvaltiaan valta hyväksyttiin pitkälti nimenomaan hänen johtamansa hallinnan laskelmallisuuden ansiosta. Byrokraatia säilytti valtansa ja pysyi valtiollisen herruuden ytimenä, vaikka vaatimukset laajemmista kansalaisvapauksista johtivat lopulta kansanvaltaan 1800-luvulla.

Suomalaisen herruuden erikoispiirteitä voi jäljittää Ruotsin ja Venäjän hallintohistorioista, jotka Tiihonen hahmottaa teoksen toisessa osassa vertaillen niitä samalla yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Ruotsin kehitystä leimaa feodalismia heikkous ja valtion poikkeuksellisen hallitseva rooli. Feodaaliaatelin valtaa rajoitti perinteisesti paikallinen itsehallinnollinen yhteisöherruus. Myöhemmin aatelin erityisasema perustui virkaprivilegioihin, jotka samalla kytkivät sen valtioon. Myös muiden säätyjen – talonpoikien, porvariston ja papiston – oikeuksien takaajana toimi valtio. Näin herruusjärjestys ja kilpailu rakennettiin Ruotsissa valtiokoneiston sisään.

Venäjällä herruutta leimasi suku- ja hallitsijakeskeisyys. Aatelissuvut sitoutuivat keisariin, jonka patrimonialisen esivallan alamaisia ja palvelijoita kaikki Venäjällä olivat. Byrokraatia ei päässyt Venäjällä seuraamaan rationalisoituvia läntisiä vastineitaan. Myös edustuslaitokselle ja kansalaisvapauksille keisari teki tilaa niin myöhään, että ne eivät ehtineet vakiintua ennen kuin bolshevikit ottivat vallan.

Kun Euroopan herruusjärjestelmää tarkastellaan Tiihosen hahmottaman historian valossa, Euroopan yhden-

tyminen näyttäytyy luonnollisena, ellei peräti väistämättömänä kehityssuuntana. EU »kuuluu saumattomasti heruuden ja hallinnon pitkän linjan kehitykseen, jossa hierarkkiset kerrostumat lisääntyvät ja poliittisten ja hallinnollisten yksikköjen koko kasvaa» (i339). Vaikka Tiihonen ei ota kantaa Suomen liittymiseen, EU tulee joka tapauksessa vaikuttamaan ratkaisevasti Suomen asemaan. »Suomen historian suurten käännekohtien ja syvärakenteiden tärkeimmistä reunaehdoista on päätetty aina ja tullaan aina päättämään Suomen ulkopuolella, Euroopassa» (i3). Tietenkin Euroopan yhdentymiseen osallistuminen »näyttäisi supistavan päätöksentekovaltaamme ja itsenäisyyttämme. Kun nykyinen muutos sijoitetaan historian pitkään kehityksen jatkumoon, dramatiikka vähenee. Nykyinen muutos kuuluu siihen valtavirtaan, jossa pieniä alueita liittyy toisiinsa tai ne liitetään suurempiin. – Välillä suuremmat alueet hajautuvat jälleen pienemmiksi, mutta yhdentyminen käynnistyy aina uudestaan. – Suomen historia asetuu saumattomasti tuohon yhdentymiskehitykseen. Historiamme käännepesteitä ja murroskohtia määräävät Euroopan historian yleiset valtavirrat.» (ii5.)

Herruuden kehityksen perspektiivistä katsottuna Suomen itsenäisyys kansallisvaltiona on ollut aina hyvin suhteellinen ja historialtaankin lyhyt. Tulevaisuuttaan ajatellessaan suomalaisten ei näin ollen tulisikaan huolehtia niinkään muodollisesta itsenäisyydestään kuin Euroopan unionissa toteutuvan herruuden sisällöstä. Uusi hallintatapa on vasta muotoutumassa, mutta on selvää, että nykyinen muutos ei tapahdu vain pinnan tasolla vaan syvemmällä. Koko sata vuotta vanha kansallisvaltioiden herruusjärjestys sopeutetaan eurooppalaisen ylivaltion järjestykseen, jonka uskomusperusta on vielä varsin epä-määräinen. Tiihonen haluaa keskittää huomion uuden herruuden laatuun, siis siihen minkä muodon hallinnan rationalisoituminen saa Euroopan unionissa.

Herruuden rationalisoiminen on merkinnyt kehitystä traditionaalista, lähes rajoittamattomasta isännän vallasta kohti lailliseen byrokraatiaan perustuvaa kansan kontrolloimaa rationaalista herruutta. Weberiä seuraten Tiihonen kiinnittää huomion kuitenkin myös vapautumisen ja rationalisoitumisen synkkään käänköpuoleen: ihmiselämän kurinalaistumiseen. Uuden ajan alun absolutismi tarvitsi valtansa vakiinnuttamiseen ja verotulojen takaamiseen paitsi vallan keskittämistä, myös komentojen toteutumisen tarkkaa kontrollia ja uuden työetiikan istuttamista kansaan. Monet tuolloin kehitetyistä menetelmistä ovat säilyneet meidän päiviimme. Tiihonen lainaa Weberiä: »Kuri ja kurinalaisuus osuu modernin rationaalisen herruuden ytimeen ja on sen tärkein sisältö» (i284).

Weber katsoo kohtalonomaisten rationalisoitumisen johtavan herruuden kohteiden elämän kurinalaistumiseen, metodisoitumiseen ja formalisoitumiseen. Aluksi askeettinen elämä sai sisällön uskonnota, mutta myöhemmin tuo merkitys kiuhtui pois jättäen jäljelle kapitalismin rautahäkin. Weberin lisäksi Tiihonen käy läpi Michel Foucault'n, Gerhard Oestreichin ja Norbert Eliaksen ku-

vaukset hallinnan vaikutuksesta ihmisten elämään. Tiihosen mukaan Foucault kuvaa, miten edistys ei suinkaan vapauttanut ihmisiä vallasta vaan muutti vain sen luonteen. Mestaturun kuninkaan valta siirtyi tieteillem, joiden kurinalaistava valta ulotti oteensa ihmisten psyykeen. Oestreich taas tutkii »sosiaalikirinalaistamista», jota absolutismin rakentaminen edellytti. Ihmiset muokattiin työteläiksi ja kuuliaisiksi uuden keskitetyn valtion kontrollissa. Uusstoalaisen filosofian pohjalle rakennettu kuri ulottui kaikkiin kansan kerroksiin, aina upseeriston ammatihyveistä rahvaan järjestämiseen rooman armeijaa jäljitellen. Elias vuorostaan jäljittää ulkoisen pakon muuntumista psyykkiseksi itsehillinnäksi. Kehitys näkyi sivistyneiden tapojen leviämisenä hoveista yhä alempiin kansankerroksiin. Herruus vaikuttaa siis myös ihmisten konkreettiseen elämäntapaan, siihen mitä he ovat.

Suomen kohtalonyhteys Euroopan herruuteen nostaa kysymyksen Euroopan tulevaisuudesta sekä hallinnan että ihmiselämän näkökulmasta. Hallinnan painopiste siirtyy ylikansalliselle tasolle. Valtiollinen poliittinen valta näyttää siirtyvän Brysselin virkamiehille. Pahassa tapauksessa Eurooppaan »luodaan nyt kasvotonta ja ilman näkemystä toimivaa byrokraatiaa, joka pystyy hoitamaan yhdyntävän Euroopan asiat teknisesti, ilman henkeä, vastuuta ja innostusta kurinalaisuuden avulla. Se hoitaa formaalisen teknokratian kaavun takana asioita teknisesti, mutta hallitsee samalla poliittisesti.» (i346.) Herruuden legitimiisyysvaatimus ei saisi kuitenkaan johtaa myöskään formaalin rationaalisuuden ohittamiseen karismaattisella, substantiaalisella rationaalisuudella. Herruuden olisi rakennuttava formaalisti rationaalisen ja tehokkaan mutta poliittisesti kontrolloidun rutinoituneen hallintokoneen varaan. Euroopan poliitikot joutuvat joka tapauksessa siltikin tasapainoilemaan vastuullisen reaalipoliittisen etiikan ja sen oikeuttavan »veljeys- ja vuorisaarnaatiikan» välillä.

Reaalipoliittisen ja pragmaattisen hallinnan perspektiivin lisäksi Weber ja Tiihonen ovat siis kiinnostuneet myös ja erityisesti herruuden vaikutuksesta ihmiselämään (*Lebensführung*). Onko Euroopan kohtalona weberiläisittään ihmiselämän kurinalaistuminen ja herruuden irrationalisoituminen formaalin rationaalisuuden irrotta sen substantiaalisesta sisällöstä? Tuleeko yhdyntyminen vain huipentamaan kehityksen, jossa uuden ajan alussa luotu kurinalainen askeettisen talousetiikka on menettänyt sen liikkeelle panneen ja mielekkääksi tehneen hengen? Tiihonen ei vastaa, mutta korostaa, kuinka tärkeää on weberiläisen kohtalon välttämiseksi muistaa säilyttää myös ihmiselämän henkinen laatu ja hyvän elämän täydet edellytykset. Herruuden tulee kurin lisäksi rakentua kollektiiviselle eettiselle tietoisuudelle yhteisössä elämisen välttämättömyydestä ja sen kultakin vaatimista uhrauksista. Työ ja talous on yhä koettavissa mielekkäiksi, kunhan ne säilyttävät yhteytensä yksilön omiin arvoihin ja auttavat häntä ottamaan vastuun omasta elämästään.

Kaiken kaikkiaan *Herruus* kokoaa ytimekkäästi Suomen hallitsemisen esikuvien kehityshistorioiden dynami-

kat, tosin varsinaiset viitteet Suomeen jäävät vähäisiksi. Olennaisimpien linjojen korostaminen tekee esityksestä selkeän, mutta samalla väistämättömästi hieman pinnallisen. Teos avaa laajan historiallisen perspektiivin Suomen nykyisiin Euroopan yhdentymiseen liittyviin ongelmiin.

Weberin herruuden typologia jäntevöittää oivallisesti *Herruuden* historiallisen analyysin, mutta samalla tuosta typologiasta nousevat lähestymistavan hankaluudet. Nämä ongelmat koskevat lähinnä tulevaisuuden hahmottamista, eivätkä siis ole olennaisia niinkään tämän teoksen varsinaisen argumentin kuin sen soveltamisen kannalta. Analyysin apuvälineenä toimivan Weberin ideaalityypittelyn projisoiminen historiallisen kehityksen vaiheiksi kärjistää tiettyjä vaikeuksia, jotka on löydettävissä jo Weberiltä. Weber käyttää ideaalityyppejään erojen etsimiseen ja järjestämiseen historiallisesta empirisestä aineistosta. Kun Tiihonen projisoi tuon periaatteensa abstraktin tyypittelyn konkreettiseksi historian vaiheiksi, seurauksena on dramaattinen kertomus, joka päättyy rationaalis-legaalisen tyypin laajenemiseen ja tunkeutumiseen yhä uusille elämänalueille. Koska tuo modernissa maailmassa voimistuva tyyppi on luotu vastakohtana muille herruuden muodoille, sen sisäiset erot eli rationaalisuuden mahdolliset eri muodot jäävät varjoon. Analyysi ei erottele rationaaliseen malliin sisältyviä erilaisia potentiaalisia kehityssuuntia.

Herruuden taustalla, kuten weberiläisessä analyysissä yleensä, on ongelmana, että kun rationalisoitumisen sisäisten vaihtoehtojen moninaisuus jää hahmottamatta, rationalisoitumisen väistämättömyyden tajuamisesta seuraa surumielinen taipuminen kohtaloon. Rationaalis-legaalinen herruus näyttää ylivoimaiselta muihin herruuden tyypeihin verrattuna samalla, kun sen voitokululla vaikuttaa olevan vain yksi suuntaa, yhä etenevä kurinalaistaminen, byrokraatian teräksisen verkon kiristyminen ihmiselämän ympärillä ja viime kädessä aidon politiikan näivettyminen. Silti, ja mikä pahinta, herruuden mekanisoituminen ei suinkaan tarkoita legitimaation kuihtumista. Päinvastoin: rationaalisen kurin »teräksellisiä koteleita» näyttää muokkaavan ihmisen arvoineen herusjärjestykseen sopivaksi.

Weberin herruuden sosiologia tarjoaa siis vaatimattoman perspektiivin tulevaisuuteen näkemiselle. Vaikka Weber ja Tiihonen hahmottelevat positiivisiakin mahdollisuuksia ja pakoreittejä »merkityksen» tuhovana rationalisoitumisen sisällä ja vierellä, ne jäävät roikkumaan ilmaan. Myönteisten vaihtoehtojen keskeinen sisältö tuntuu jäävän paradoksiksi eli keskenään ristiriitaisten arvojen kamppailuksi ja pyristelyksi kohtaloo vastaan ilman todellisia substantiaalisia valinnanvaraisia malleja.

Kuvaavaa weberiläisen tyypittelyn ongelmista on se, miten esimerkiksi Foucault joudutaan niputtamaan kurinalaistamisen tutkijaksi ja siinä käytetyn vallan kriitikoksi. Yhtenä apuna weberiläisyyden hankaluuksiin saataisi kuitenkin olla nimenomaan tarkempi analyysi Foucault'n kysymyksenasettelusta. Hän pyrki tutkimaan erilaisia tapoja, joilla subjekti (sekä alamaisten että ak-

tiivisena oman toimintansa ohjaajana) on konstituoitu kulttuurimme eri vaiheissa. Herruus ja hallinta on vain toinen puoli subjektivaatiota. Herruus olisi nähtävä suhteessa siihen aktiiviseen henkilökohtaiseen etiikkaan eli itsehallintaan, jonka hallinta mahdollistaa ja vaatii. Kyse ei ole vain kurinalaistamisesta, vaan kaikki vallankäyttö piirtää myös oman mallinsa alistamiselle vaihtoehtoista vapaudesta ja autonomiasta.

Kuten Tiihonen osoittaa, mikäli seurataan Wilhelm Hennisiä ja katsotaan Weberin olleen kiinnostunut nimenomaan ihmisten konkreettisesta elämäntavasta (*Lebensführung*), tullaan hyvin lähelle tätä Foucault'n kysymystä. Samalla huomataan kuitenkin myös miten vaatimattomaksi Weberin hahmotelma modernin subjektin etiikasta jää. Hän kuvaa vain rationaalisen ja metodisen *Lebensführungin* ulkokuoren, jonka moderni elämänjärjestys vaatii; hän ei juuri analysoi, millaiset erilaiset (patologiset tai terveet, kauniita tai rumat) etiikat, foucault'laisittain »minuuden teknologiat», voisivat tuon kuoren täyttää. Foucault'n motiivina taas oli nimenomaan tutkia, mitä muuta hallittu ihminen voi olla kuin »kuulainen ruumis».

Positiivisten etenemislinjojen etsiminen edellyttää tarkempaa katsetta, kuin mihin Weber pyrki ideaalityyppeillään ja mikä lienee tarpeen Tiihosen teoksen tavoitteille. Sen sijaan että historia pyrittäisiin näkemään yhtenäisenä nykyisyyteen johtavana kertomuksena, olisi laskeuduttava alemmas. Tulevaisuuden mahdollisuuksien ymmärtämiseksi olisi jäljitettävä nykyisyyden eri ainesosien hajanainen kehitys, sillä vasta silloin olisi mahdollista nähdä niiden erilaiset mahdolliset yhdistymistavat tulevaisuudessa. Tässä lienee Weberin ja Foucault'n keskeinen ero. Siinä missä Weber kertoo yhden rationaalisen byrokraatian voitokulun, Foucault kuvaa konkreettisten hallitsemisen teknologioiden tasolla yksinvaltiaan miekan tuotoutumisen hierarkkisen kurin poliisivaltioksi ja lopulta liberalistisen minimivaltion välilliseksi, markkinoiden kautta tapahtuvaksi ohjaamiseksi.

Näin ollen, kun halutaan ymmärtää *Herruuden* tulevaisuuden perspektiiviä määrittävää Euroopan yhdyntymistä, olisi syvennettävä weberiläistä tapaa ymmärtää talousetiikka ja siihen liittyvä herruuden muoto. Weberiläinen kuva modernista taloussubjektista jää teeseiksi kapitalismin hengestä. Protestanttinen uskonto on synnyttänyt rationaalisen, askeettisen, taloutta varten itsensä instrumentalisoinnin ihmisen, jonka elämän uskonnollisen merkityksen juuri tuo samainen rationaalisuus tuhoaa. Tämä kuvio jättää kuitenkin analysoimatta tuon talousetiikan koko monimutkaisen sisärakenteen, jossa klassinen kreikkalainen ja roomalainen maanläheinen etiikka kiedotaan tuonpuoleiseen suuntautuvaan munkkisketisiimiin. Tuo etiikka sisältää useita vaihtoehtoisia kehityssuuntia Weberin kuvaaman kapitalismin hengen nihilistisen, väljähtyneen modernin version lisäksi.

Uuden ajan alun uusi talousetiikka merkitsi tietenkin yhtäältä kansalaisten voimavarojen välineellistämistä valtakunnan talouden hyväksi. On kuitenkin muistettava, että toisaalta uusi etiikka myös demokratisoi aristo-

kraattisten kreikkalaisten ja roomalaisten etiikoiden teknologiat. Se tarjosi kaikille nuo sofistikoituneet keinot elämän eettiseen muovaamiseen. Näin kurinalaistaminen loi myös pohjan ennennäkemättömän laajalle levinneelle mahdollisuudelle autonomiseen ja vapaaseen oman hyveen toteuttamiseen. On siis erotettava askeesin ja itsekurin positiiviset elementit patologisista ja kysyttävä, minkä muodon molemmat saattaisivat saada tulevaisuudessa.

Talousetiikan tulevaisuuden mahdollisuuksien toteuttaminen edellyttää, että positiiviseen etiikkaan liittyvä taloudellisen hallinnan muoto voidaan erottaa, arvioida ja valita. Myös tässä talouteen kietoutuvan herruuden analyysissä weberiläinen kehikko on riittämätön. Esimerkiksi Euroopan unionin herruus perustuu pitkälti ihmisten hallitsemiseen välillisillä, talouden omien lainalaisuuksien kautta ohjaavilla keinoilla. Suora kurinalaistaminen korvataan epäsuoralla. Ihmisiä hallitaan heidän autonomisten ja vapaiden taloudellisten intressien kautta. Kysymystä ei siis tule kohdistaa vain byrokratian poliittiseen kontrolliin tai ulkoisen kurinalaistamisen välttämiseen. On myös hahmotettava, Weberiä lainaten, millaiselle ihmistypille ulkoisen valinnan tai sisäisen motivaation kautta luodaan optimaaliset mahdollisuudet tulla vallitsevaksi, ja kysyttävä, mikä tuossa tyyppissä on hyvää tai huonoa.

MAUNO PERE

Pesonen, Pertti; Sankiaho, Risto ja Borg, Sami (1993): *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. WSOY, Juva, 568 s.

Julkisuudessa politiikan tutkijat ovat tavan takaa huolestuneita milloin »kansan» poliittisesta vieraantumisesta, milloin poliitikkojen vieraantumisesta »kansasta». Kukaan ei kuitenkaan kannu huolta politiikan tutkijoiden vieraantumisesta. Mieleen tulevat juuri käydyt presidentinvaalit ja politiikan tutkijoiden kommentit niistä. Tutkijoiden avuttomuuden löi laudalta ainoastaan poliittisten toimittajien ammattitaidottomuus.

Kaikki Suomen politiikan tutkijat voivat kuitenkin edelleenkin nukkua yönsä rauhassa, sillä mitään oleellista muutosta ei poliittisessä kulttuurissamme tapahtunut (vielä) näissäkään vaaleissa. Tämä on varmasti monelle huojentavaa koska, muutoksen erittelyyn ei ainakaan nykyinen vaalitutkimus anna avaimia. Teorioitaan ja näkökulmitaan se on säilynyt samankaltaisena aina 1960-luvulta asti mikäli juuri ennen presidentinva-

leja ilmestymään ajoitetun Vaalikansan äänivaltaan on uskominen.

Teoksessa on käsitelty lähestulkoon teutoonisella perusteellisuuksella kaikki mahdolliset äänestämiseen liittyvät tekijät, jotka suinkin ovat kvantifioitavissa, mitattavissa ja rotatoitavissa. Näitä ovat muun muassa äänisiirtymät, ehdokas- ja puoluevalinta, äänestysaktiivisuus, luokkasamastuminen, yhteiskunnalliset ristiriidat, arvot ja asenteet, poliittinen kiinnostus ja tietämys, poliittinen osallistuminen, vaalikampanja, äänestyspäätösten syntyminen, politiikan arviointi, suhteet ryhmiin ja instituutioihin...

Tutkimus sisältää kuitenkin huomattavan vähän sellaisia johtopäätöksiä, jotka »avartaisivat suomalaisen kansanvallan tuntemusta», kuten takakannen mainosteksti lupaa. Tämä tietenkin pätee useimpiin muihinkin valtiooppineiden tutkimusprojekteihin, myös sellaisiin joissa itse olen ollut mukana, mutta ihmetystä herättää kuitenkin tutkimusten julkaiseminen yli 500-sivuisena tiiliskivenä. Teos painaa lähes kilon (noin 945 g), eli äänestyskäyttäytyminen on painoarvoltaan samaa luokkaa kuin suomalainen seksi (ks. Sosiologia 4/93). Olisi ollut huomattavasti hyödyllisempää julkaista kirjan luvut erillisinä artikkeleina. Karsiminen ja suodattaminen olisi ollut hyväksi. Samalla työkseen tämäläpaisia tutkimustuloksia lukemaan joutuva olisi toivon mukaan säästynyt vanhahtavalta ja väkinäiseltä peräkammarihuumorilta: »kansaa äänestää, kansa jäsenyy, kansa osallistuu, kansaa kositaan, kansa valitsee, kansa vallitsee».

Vaikka teos toimii oivana vaalitutkimuksen käsikirjana, toivottavasti kukaan ei erehdy luulemaan, että se soveltuisi tenttivaatimuksiin. Sellaiseksi se on aivan liian täynnä empiiristä triviaa. Voidaan kysyä onko teoksen lukeminen ja sen käsittelemistä aiheesta kokonaiskuvan muodostaminen edes inhimillisesti mahdollista lukujen loppuun sijoitetuista sinänsä käytännöllisistä tiivistelmistä huolimatta.

Nyt tämän kaiken toimeliaisuuden tulokset jäänevät melko ylimalkaisesti huomioiduksi. Kun itse aineisto vanhenee koko ajan, tutkimus pikemminkin hämärtää kuin avartaa kansalaisten poliittisen asennoitumisen ja käyttäytymisen tuntemusta, koska tulosten liittäminen laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiin, teoriaan ja julkiseen keskusteluun puuttuu lähes tyystin. Vaikka mittaaminen, faktorointi ja taulukointi ansaitsee pedanttisuudessaan mitalin, itse kysymyksenasettelut ja tulkinnot ovat äärimmäisen rituaalistisia ja kliseisiä. Seurauksena on, että tulokset eivät juuri vakuuta eivätkä puhuttele.

Esimerkit valaisevat asiaa tarkemmin: poliittisten tavoitteiden yksi ulottuvuus saa nimen »sosiaalinen moraalii» sillä perusteella, että faktorilla latautuvat väittämät »Ydinvoimasta on luovuttava» ja »Kaikki pornografia on kiellettävä». »Tutkimusten mukaan ydinvoiman vastaisuuden perustelut ovat olleet enemmän moraalisia kuin teknis-taloudellisia» (s.136). Seuraavalla sivulla puhutaankin »sosiaalisen moraalii» sijasta jo »poliittisesta moraalista». Tarkasteltaessa tavoitefaktoroinnin ulottuvuuksien yhteyksiä taustamuuttujiin havaitaan, että

sukupuoli on yhteydessä poliittiseen moraalisiin. Siis johdopäätös: »naiset moralisoivat, miehet ovat pragmaattisia». Kun melkein jokainen sukukypsä kansalainen jo nykyään käsittää, että toinen »sosiaalisen moraalien» faktorilla latautunut väittäjä (kysymys pornografiasta) sisältää fundamentaalisen kysymyksen naisten ja miesten välisestä vallankäytöstä, ei kai ole yllättävää, että sukupuolen ja faktoriulottuvuuden välillä on yhteys.

Kuluneita ja kiistanalaisia käsitteitä kuten »postmaterialismi» ja »vieraantuminen» toistetaan paikka paikoin täysin ulkokohtaisesti ja kömpelösti. Muutkin yksityiskohdat paljastavat, etteivät tutkijat ole oikein ajassa kiinni. Kirjassa puhutaan vanhahtavasti mustalaisista, naisasialiikkeestä ja luonnonsuojelijoista. Ympäristönsuojelijat ja feministit, puhumattakaan romaneista eivät nähtävästi ole vielä ehtineet Tampereelle asti (»Bemari-jupi» kuitenkin ovat [s. 520]). Tutkijoiden syyttämisen poliittisesta epäkorrektiudesta olisikin tämän vuoksi epäoikeudenmukaista. Mitään tulee ageismiin, teoksen ote on toisinaan ristiriitainen: siinä missä Sami Borg kirjoittaa puhuttelevasti nuorten poliittisen kiinnostuksen puutteesta, toisaalla arvellaan ensimmäiseksi harrastus- ja kilpailutoiminnan olevan nuorten (tutkimuksessa 18-30 -vuotiaat) äänestämisen esteenä. Nämä toiminat kyllä Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan kuvaavat tätä nykyä kuitenkin pikemminkin kymmenvuotiaiden kuin esimerkiksi 24-vuotiaiden ajankäyttöä.

Tutkimustulosten yksityiskohtaista erittelyä ja kommentointia tärkeämpää on kuitenkin mielestäni kysyä, mikä on tämäntyyppisen tutkimustoiminnan merkitys politiikan tutkimuksen kehittymiselle ylipäätään. Kysymys on ajankohtainen, sillä nykyinen tiedepoliittinen suuntaus tähtää myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen järjestämiseen suurten, mielellään 'kansainvälisten' projektien ympärille. Tulostavuuksia tulee käytännössä viemään kohti entistä tiukempaa johtajavaltaisuutta, entistä jäykempiä hierarkioita, entistä yksipuolisempaa tutkimustyöhön rekrytointia.

Kun nyt vaalitutkimuksen parissa on isällisessä ohjauksessa vihdoin viimein syntynyt jälkikasvu, soisi tutkijakoulutuksesta vastaavien kiinnittävän enemmän huomiota siihen, että alalle rekrytoitaisiin ihmisiä, jotka edes jollakin tasolla omistautuisivat tieteenalan sisällölliselle kehittämiselle menetelmien rituaalisten noudattamisen sijaan. Onko kukaan pannut merkille, että alalle aivan viime vuosina rekrytoidut nuoret tutkijanalut muistuttavat professoreitaan paitsi tutkimussuuntautumiseltaan, myös useimmiten sukupuoleltaan? Vaalitutkimuksen perinteen arvovaltaisuutta kuvaa Vaalikansan äänivallan lähdeluettelo (yhteensä 238 julkaisua), josta löytyy vain 14 naisen nimeä; suunnilleen samassa suhteessa kuin naisia on viime vuodet ollut valtio-opin opettaja- ja tutkijavirkojen haltijoina. Suomessa valtio-oppi on miesvaltaisin yhteiskuntatiede ja vaalitutkimus sen kirkkain kruunu: millään valtio-opin laitoksella ei tietääkseni työskentele ainuttakaan naispuolista vaalitutkijaa.

Vaalikansan äänivalta -tutkimus kokonaisuudessaan liittyy siihen suomalaisen valtio-opin perinteeseen, joka

on ollut kohtuullisen tunnettua myös kansainvälisesti. Vaalitutkimus on käytännössä merkinnyt yhteistyötä numeroiden ja tilastomateriaalin vaihtamisessa, panos ajatusten vaihdossa tai teorian kehittämisessä lienee ollut huomattavasti vaatimattomampi. Mikäli mikään ei muutu, suomalaisen politiikan tutkimuksen antina tulee jatkossakin olemaan raakadatan tuottaminen ja taulukkoteksti. (»Bulkkitaravaa», sanoisi nuorsuomalainen.) Tätä kautta toki muutamit yksilöt pääsevät kansainvälisiin tutkimusprojekteihin ja saavat kipeästi kaivattuja meriittejä. Niillä ratsastamalla kuitenkin loppujen lopuksi tyhennetään pääasiassa suomalaiset rahoituslähteet.

Tätä nykyä vaaleja riittää lähes joka vuodelle. Mitä järkeä on vuosi vuodelta tuhlaata akateemisen tutkimuksen voimavaroja työlääseen, aikaavievään ja kalliiseen äänestyskäyttäytymis- ja vaalikampanjaseurantaan kun kuitenkin joudutaan päättämään toteamukseen poliittisen kulttuurin alituisesta muutostilasta. Itse panen toivoni vaalitutkimuskarjan äänivaltaan, sen kasvavaan välinpitämättömyyteen ja haluttomuuteen tehdä selkoa poliittisesta asennoitumisesta ja käyttäytymisestä kaiken maailman kyselijöille, jotka panevat heidän ajatuksensa ja huolenaiheensa yhtä insensitiivisesti halki, poikki ja pinoo kuten Pesonen, Sänkiäho, Borg ja kumppanit.

JOHANNA JÄÄSAARI

Shugart, Matthew S. och Carey, John M. (1992): *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge, Cambridge University Press. 316 sidor.

De Kalifornien-baserade statsvetarna Matthew Soberg Shugart och John M. Carey har åstadkommit ett verk som nått en omfattande spridning inom åtminstone anglosaxisk statsvetenskap. Redan med tanke på verkets bakgrund är det förstaeligt att det rönt en viss uppmärksamhet; boken ligger i tiden i flere avseenden, även med tanke på värt lands författningsreformer. På ett praktiskt plan kan man anföra att tematiken är intressant på grund av de nydanade demokratier Europa och Sydamerika har skadat. På ett teoretiskt plan är verket en tydlig (och typisk) produkt av en tradition av systemanalyser, i exempelvis Duvergers och Lijpharts anda, som ytterligare har närts av det neoinstitutionalistiska tänkande som vunnit terräng under det senaste decenniet.

I enkelhet är Shugarts och Careys bok en jämförelse av olika schatteringar av presidentiellt styre och dessas funktionella fördelar respektive nackdelar. Utgångspunk-

ten är den tidlösa tvistefrågan om fördelarna med presidentialism versus fördelarna med renodlad parlamentarism, som ofta tenderar att utmynna i spekulationer om effekterna av hybrida former, som t.ex. vårt eget lands styrelseform. Lyckligtvis är denna teoretiska dikotomisering av presidentialism kontra parlamentarism inte verkets röda tråd. Det som istället är författarnas avsikt är att visa hur ett antal olika presidentiella styrelseformer är strukturerade samt att peka på ett antal fördelar med presidentialism. Målet är att visa att nackdelarna av de konflikter som är tänkbara mellan de exekutiva polerna i regimer med någon grad av exekutiv dualism kan minimeras. Det faktum att ett lands exekutiva maktutövning är baserad på två separata, av folket givna mandat (agenter, som författarna väljer att kalla det) kan skapa konfliktsituationer, men behöver ingalunda göra det. Istället ger exekutivmakt med två agenter upphov till ett väsentligt antal mer eller mindre teoretiska kombinationer på ett unidimensionellt kontinuum, vilket, enligt Shugart och Carey, effektivt uppväger de lätt gripbara fördelarna med endast en agent (d.v.s. parlamentarism).

En av de huvudsakliga problemställningarna i boken är att två grundläggande demokratikrav som Shugart och Carey förfäktar inte är enkla att förena. För det första ett krav på duglighet vis-à-vis väljarna (*«electoral efficiency»*), d.v.s. att väljarna har en möjlighet att tydligt bedöma regeringens prestation och antingen förnya eller förkasta dess förtroende. För det andra ett krav på representativitet (*«electoral representativeness»*), d.v.s. att väljarna tillhandahåller ett tillräckligt stort antal alternativ för att de flesta skall kunna allokera sin röst på ett tillfredställande sätt. Då endast ett fåtal alternativ tillhandahålls är dugligheten lätt att bedöma, men väljarnas röstallokering förblir långt ifrån optimal. I ett motsatt fall av multipartism är representativiteten tillfredställande medan duglighetsbedömningen försvåras av bland annat en hög och komplicerad koalitionsbenägenhet.

Författarna vill visa att vissa schatteringar av presidentialism skapar större konfliktpotential än andra. Detta görs på huvudsakligen på basen av en typologisering i två dimensioner, för det första hur omfattande presidentens makt över regeringen är (t.ex. gällande regeringsbildning och -avgång) och, för det andra, hur fristående regeringen är i förhållande till parlamentet. I det fyrfält som typologiseringen utgör återfinns flere intressanta kategorier. Exempelvis tänker sig författarna en mellanform i mittpunkten av typologin som skulle representeras av en statsminister och ett parlament som båda skulle väljas direkt av folket. Ett dylikt styrelsesätt skulle utgöra en total kompromiss mellan parlamentarism och presidentialism, där de båda agenterna skulle komplettera och kontrollera varandra (ss. 163–164). Shugart och Carey är dock på gränsen till att falla i den svärbemätrade fällan att alltför friskt sammanblanda teoretiskt och praktiskt värde. Flere teoretiskt intressanta lösningar förlorar mycket av sin patina då forskarna börjar en jakt på exempel för att ge en klassificering en praktisk legiti-

mitet. I typologiseringen vi hänvisat till, s. 160, ses Weimar-Tyskland som en presidentdominerad regim, vilket kunde diskuteras (kategorin *«president-parliamentary»* d.v.s. fullständig presidentmakt över regeringen och regeringen helt beroende av parlamentet, motsatsen till Schweiz i typologiseringen). Författarna hävdar att den regimtyp som till exempel Weimar-Tyskland representerade har en benägenhet att skapa konfliktsituationer då det är fråga om konsensusella regimer. Moderna regimer som enligt författarna återfinns i denna kategori är bland annat Namibia, Sri Lanka och Peru. Ett annat exempel på en orubblig institutionalistisk inriktning är det faktum att Shugart och Carey förklarar att det knappast är ett sammanträffande att de latinamerikanska regimer som har en balanserad presidentmakt i enlighet med deras modell, typ Venezuela, har varit de mest långlivade och demokratiserade (s. 277). En regims instabilitet kan dock knappast förklaras enbart institutionellt, till exempel av en stark och auktoritativ presidentmakt (d.v.s. motsatsen till Venezuela). Författarna har en klar uppfattning om att ägget kom före hönan. I tilltron till institutionsstrukturernas förklaringsvärde blir också lätt intensitetsproblematiken lidande. Undertecknad inser svårigheten med att bedöma och relativisera de formella politiska institutionernas betydelse, men det är dock knappast realistiskt att anta att exempelvis parlamentet innehar samma betydelse i ett antal vitt skilda regimer med en bakgrund som varierar alltifrån militärdiktatur till långvarig demokrati.

Shugart och Carey gör ett intressant försök att diversifiera argumentationen genom att dela upp de presidentiella befogenheterna i legislativa och ickelegislativa, för att senare visa att omfattande legislativa presidentiella befogenheter inte är förenliga med en regim av konsensuskaraktär. Ett annat faromoment i konsensusregimer utgörs enligt författarna av alltför omfattande presidentiella befogenheter i samband med regeringsbildningen. Ur båda ovan anförda synvinklar framstår vårt lands styrelseform som intressant och problematisk. Om undertecknad kan läsa Shugart och Carey rätt skulle budskapet till vårt eget lands författningsförvandlare vara att vi inte skall genomföra halvmesyrier till reformer av presidentinstitutionen, som skulle förvandla presidentämbetet till en än mer invecklad och hybrid institution som varken bidrar till att skapa duglighet eller representativitet.

Det finska politiska systemet, ävensom det isländska, ser författarna som ett exempel på en regim som befinner sig precis på mitten av skalan mellan maximal och minimal presidentiell makt över regeringen emedan regeringen ses som helt beroende av riksdagens förtroende, d.v.s. som mitt emellan presidentdominerad parlamentarism och statsministerdominerad parlamentarism. I denna sk. *«premier-presidentialism»* väljs presidenten av folket, innehar enbart vissa maktbefogenheter och samverkar med en regering som är beroende av parlamentets förtroende (att jämföra med Duvergers semipresidentialism). De ser denna *«semiparliamentarism»* samt renodlad presidentialism (d.v.s. omfattande presidentmakt

i kombination med en regering som inte är direkt beroende av parlamentet) som konfliktminimerande, speciellt i system som inte är av konsensuell natur. Intressant nog skulle sålunda den franska modellen fungera som konfliktmimerande. Författarna förespråkar dessa modeller emedan makthierarkin är klart utstakad i bådadera (regeringen står antingen i ett beroendeförhållande till parlamentet eller presidenten). Man kan inte undgå tanken att verkligheten inte låter sig förpassas till tvådimensionella kategoriseringar, typologiernas värde är större när det gäller att förstå än när det gäller att förklara. Här ligger också ett av verkets starka sidor, det innehåller ett väsentligt antal praktiska data, systematiskt framlagda och jämförda, också gällande latin- och sydamerikanska regimer som vi sällan är väl förtrogna med (författarnas specialitet?). Ett exempel på detta är en systematisk genomgång av presidentiella befogenheter i 49 existerande eller hädangångna politiska system (exempelvis bokens tabell 8.2). På ett detaljplan förblir författarna dock något otydliga, även smärre felaktigheter förekommer i det omfattande informationsflödet, dessa är dock inte på något sätt är väsentliga för sammanhanget (till exempel »Finlands självständighet från Ryssland 1905»). Dyliga petitesser uppvägs av det faktum att det finns ett tydligt behov av en systematisk analys av presidentiella regimer i floran av generella systemanalyser.

Författarnas argument är i grund och botten såväl enkelt som logiskt; att de två kraven på duglighet och representativitet kan maximeras i ett presidentiellt system, d.v.s. ett system med två exekutiva agenter. Kontrollmekanismerna är helt enkelt flere, d.v.s. det är enklare att kontrollera och bemästra exekutivmakten om den bygger på två, och dessutom direkt av folket legitimerade agenter istället för bara en. För att avgöra hur en möjli-

gast friktionsfri inbördes maktrelation mellan de två agenterna skall se ut måste man dock gå djupare än typologiseringar och göra en bedömning *in casu* med beaktande av andra systemkomponenter, bland annat valsystemet. Det något paradoxala i Shugarts och Careys budskap är att de förespråkar olika variationer på temat presidentialism, analyserar ett antal intressanta varianter därutav och slutligen kommer till att tydliga former, såsom en entydig presidentmakt eller regeringsmakt, är att föredra (det finns inget empiriskt exempel på en regim med såväl direktvald regeringsbildare som ett direktvald parlament). Då författarna, i och för sig riktigt, koncentrerar sig på presidentiella regimer förblir dock flertalet intressanta varianter utanför analysen, t.ex. en belysning av möjligheten att talmannen tilldelas vissa fristående befogenheter. Vad kunde en folkvald statsminister/talman tillföra exempelvis Sveriges politiska system?

Den oifrånkommiga diskrepansen mellan politikens teori och praktik då det gäller maktfördelningen i exekutivt dualistiska system har givit en omfattande litterär avkastning och kommer med all visshet att fortsätta att göra så. Lyckligtvis har Shugarts och Careys alster två fördelar som gör det värt att ta denna bok *ad notam*; en osedvanlig vinkling av problematiken och ett systematiskt belysande genomförande. Slutligen, som författarna noterar, har inget presidentiellt system till dags dato omvandlats till explicit parlamentarism medan flertalet parlamentaristiska system har förvandlats i en presidentiell riktning. Måhända ger boken en fingervisning om varför flertalet konstitutionsfäder har stannat för presidentialism, den statsvetenskapliga majoritetens vurm för parlamentarism till trots.

FREDRIK HOLM